

LEIF SUNDSTRÖM

RAJATON VALTA

MODERNIN AJAN
DIKTAATTORIT HITLERISTÄ
KIM JONG-UNIIN

TAMMI

LEIF SUNDSTRÖM
RAJATON
VALTA

MODERNIN AJAN
DIKTAATTORIT HITLERISTÄ
KIM JONG-UNIIN

TAMMI
HELSINKI

© LEIF SUNDSTRÖM JA TAMMI 2021
TAMMI ON OSA WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖTÄ
ISBN 978-952-04-2669-9
PAINETTU EU:SSA

SISÄLLYS

Aluksi 7

I OSA

1. Diktaattoreja ja diktatuureja 13
2. Diktaattorin elämä 56

II OSA

3. Suuret kyynikot 81
4. Fasismia ja sen sivuoireita 133
5. Itsepäiset kommunistit 182
6. Aasian despoottit 224
7. Tuhansien saarten varkaat 274
8. Arabikansojen kunnian puolustajat 299
9. Itsenäisyydestä diktatuuriin 344
10. Sotilasdiktatuureja ja populismia 391
11. Karibian saarten isännät 429

Lopuksi 465

Kirjallisuutta 470

Loppuviitteet 475

Henkilöhakemisto 487

ALUKSI

Tämä kirja sai alkunsa 2000-luvun alkupuolella Helsingin kansalaisopistossa pitämistäni muutamasta luentosarjasta, jotka käsittelivät maailmanhistorian tunnetuimpia diktaattoreita. Luentosarja oli melkoisen suosittu, ja sain ajatuksen kirjan kirjoittamisesta. Kypsyteltyäni aiheita ja emmittyäni muutaman vuoden päätin jo luopua koko kirjasta. Monista yhteisistä piirteistään huolimatta diktaattorit eivät mahdu yhteen muottiin. Kahta samanlaista ei ole varsinkaan yksinvaltiaiden joukossa. Jätin siksi suunnitelman syrjään useaksi vuodeksi.

Kesällä 2015 päätin kaikesta huolimatta ryhtyä työhön, vain hiukan toisella asenteella. Hylkäsin systemaattisen lähestymistavan ja lähestyin diktaattoreita yksilöinä, jotka keskenään muodostavat oman oudon porukansa. Kaikkien diktaattorien urassa ja elämässä on omat erikoispiirteensä, mutta he muodostavat yhdessä tietynlaisen ihmistyyppin, jossa lukuisat poikkeukset vahvistavat sääntöjä. He ovat sakki, jonka edessä yhteiskuntatieteiden selitykset tuntuvat jäävän vajaiksi.

Yksi piirre yhdistää diktaattoreita erityisen vahvasti. He kaikki ovat halunneet valtaa, käyttäneet sitä ja nauttineet siitä, tai enemmänkin – he ovat humaltuneet vallasta. Kaikki tässä kirjassa esiintyvät diktaattorit ovat hankkineet ja käyttäneet ehdotonta tai lähes ehdotonta valtaa. He ovat nousseet pyramidin huipulle kuka milläkin tavalla ja eläneet arkeaan vallan keskellä kukin omalla tyyllillään. Toiset heistä ovat kuolleet vallassa, toiset siitä luopuessaan tai valtakautensa ulkopuolella. Yhteistä heille on se, että kukaan heistä ei ole vähääkään epäillyt olevansa saamansa vallan arvoinen.

Diktatuureja on vaikea tarkastella, koska ne eivät ole läpinäkyviä. Diktaattorien elämässä fakta ja fiktio sekoittuvat usein saumattomasti. Legendaa toistetaan niin kauan, kunnes se juurtuu ihmisten mieliin ja

alkaa elää todellisuutena. Koska diktatuurin sisällä valtaa ja sen antamaa informaatiota ei tarkastella kriittisesti, on ulkopäin ja jälkepäin usein vain arvailtava, mikä on totta ja mikä tarua.

Diktatuurit ovat keskenään hyvin erilaisia, koska ne ovat sidoksissa diktaattorin persoonaan, joka on monesti arvaamaton ja salamyhkäinen. Tämän persoonallisen ulottuvuuden takia diktatuuri on myös eri asia kuin diktaattori. Diktatuureille voidaan hahmottaa yhteisiä ominaispiirteitä, reunaehtoja ja ideaalityyppejä, mutta diktaattorit eivät koskaan saumattomasti mahdu näihin raameihin. Heidän henkilökohtainen rajaton tai lähes rajaton valtansa määrittää politiikan pimeän nurkkauksen, jota on vaikea tutkia tieteellisin metodein. Se muodostaa koko maailmanhistoriassa järjettömän, arvaamattoman, pelottavan ja ylitsepäsemättömän alueen.

Tässä kirjassa on kaksi osaa. Ensimmäisessä käsittelen diktatuurin määritelmää ja käsitettä sekä hahmotan diktaattorien elämäntaakkaa yhdistäviä piirteitä. Toisessa esittelen modernin ajan diktaattoreita, heidän elämänsä ja tekojaan. Heistä tunnetuimpia, vaikutukseltaan merkittävimpiä ja maineeltaan pahimpia käsittelen laajemmin. Olen niputtanut diktaattoreita samoihin lukuihin osittain maantieteellisesti, osittain läheisemmän poliittisen kytköksen takia, sillä ympäröivä yhteiskunta, kulttuuriperintö, aikaisempi poliittinen historia ja myös naapurimaiden malli ovat osaltaan tehneet diktaattorit sellaisiksi kuin he ovat olleet. Idi Aminista ja Mussolinista löytyy samoja piirteitä, mutta on silti järkevämpää peilata ensin mainittua Bokassaan ja jälkimmäistä Francoon.

Henkilögalleriani ei ole täydellinen. Diktatuurin raja on hämärä, ja monet diktatuurit ovat olleet hyvin lyhytaikaisia ja maailmanhistoriallisesti vähäisiä. Pelkästään Etelä-Amerikasta löytyisi kymmeniä, ellei satoja kandidaatteja. Monet pitävät Putinia ja Lukašenkaa diktaattoreina, mutta sivuutan heidät molemmat lyhyesti jälkisanoina, koska odotamme vielä heidän tarinansa loppua. Näin on tietenkin myös Kim Jong-unin kohdalla, mutta hän on kirjassa mukana osana Kimien dynastiaa. Rajaukseni on jossain määrin populistinen, sillä yksi valitsemani kriteeri on ollut diktaattorien maine, ja nimenomaan jälkimaine. Kaikki käsitellyt hahmot ovat ainakin omassa maassaan käsitteitä, jotka määrittävät kokonaisia aikakausia. Muita kriteerejä on ollut vallan ajallinen pituus, sen ehdottomuus, vallankäytön radikaalisuus ja sen aiheuttamat muutokset diktaattorin omassa maassa sekä laajemmin maanosassa tai koko maailmassa.

Kaikki esittelemäni diktaattorit ovat vaikuttaneet 1900-luvulla ja sen jälkeen, diktatuuriin kultaisella vuosisadalla. Lähes kaikki ovat kuolleita, ja heidän valtansa perillisetkin ovat monissa tapauksissa hävinneet. Joku voi kysyä, miksi joukossa ei ole jotakin tiettyä yksinvaltiasta, mutta miksi joukkoon kuuluu juuri tämä? Olennaista on ollut hallitsijan saavuttama asema aikakautensa määrittäjänä.

Tämä ei ole tieteellinen teos. Kirjan tarkoitus on maalata modernin ajan diktaattoreista kokonaiskuva, josta diktaattoreista kiinnostunut lukija saisi yleiskäsityksen lukematta sataa erillistä elämäkertaa. Olen perehtynyt saatavilla oleviin elämäkertoihin varsin laajasti, mutta monet teokset jäivät silti lukematta. Joistakin diktaattoreista on kirjoitettu hyvin vähän, joistakin jopa satoja teoksia. Esimerkiksi Stalinista ja Hitleristä on useita erinomaisia teoksia, sen sijaan Idi Aminista tai Ferdinand Marcosista löytyy varsin vähän aineistoa.

Kuten kaikkialla historiassa ja varsinkin henkilöhistoriassa, on totuus aina enemmän tai vähemmän suhteellinen. Diktaattorien elämästä on kerrottu lukemattomia anekdootteja, osa varmasti tosia, osa epäilemättä liioiteltuja tai keksittyjä. Heidän kohdallaan huhut, juorut ja tarinat leimautuvat totuutta erityisen räikeästi. Diktaattorit ovat historiallisia henkilöitä, joiden elämä on joskus fiktiota mielikuvituksellisempaa, usein heidän omasta syystä. Kyvyiltään he ovat useimmiten olleet enemmän keskinkertaisuuksia kuin lahjakkuuksia, mutta heidän tahtonsa ja vallanhimonsa on nostanut heidät muiden yläpuolelle. Jokaisen diktaattorin tarina on karulla tavallaan poikkeusihmisen tarina, ja sen tähden yleistysten tekeminen on aina epäilyttävää ja tyypistävää. Siitä huolimatta teen sitä jonkin verran pitkin kirjaa.

Suuret kiitokset kustantaja Tammelle yhteistyöstä, erityisesti kustannustoimittaja Eetu Kauppiselle ja kustannuspäällikkö Markku Aallolle. Kiitokset Eeva Sundströmille, joka luki käsikirjoituksen läpi, teki muutosehdotuksia ja tuki muutenkin kirjoitustyötäni. Kiitokset äidilleni ja muille omaisille sekä henkeville ystäväilleni, jotka ovat kannustaneet projektiani. Kiitokset myös niille asiasta kiinnostuneille ihmisille, jotka aikoinaan kuuntelivat luentoja.

Suomen tietokirjailijat ry on tukenut tämän kirjan kirjoittamista. Kiitos myös siitä.

Omistan kirjan lapsilleni, Aamokselle ja Noomille. Mikään työ ei mene mielekkyydessä sen ajan edelle, jonka olen voinut viettää heidän kanssaan.

I OSA

*Onko parempi olla rakastettu kuin pelätty, vai pelätty kuin rakastettu?
Koska on vaikea niitä molempia yhdistää, on paljon turvallisempaa
olla pelätty kuin rakastettu, jos toisen näistä täytyy puuttua.*

NICCOLÒ MACHIAVELLI, RUHTINAS

(SUOM. AARRE HUHTALA)

1. DIKTAATTOREJA JA DIKTATUUREJA

Mitä on diktatuuri?

Ajatus diktatuurista on hyvin vanha. Jo Platon tarkasteli diktatuuria puhuessaan eri valtiomuodoista – hän vain käytti siitä sanaa tyrannia. Platon suhtautui kriittisesti demokratiaan, oligarkiaan ja timokratiaan, mutta kaikkein huonoimpana valtiomuotona hän piti tyranniaa. Paras hallintomalli Platonin mukaan oli filosofikuninkaiden johtama, säädelty ja suljettu yhteiskunta. Tyranniaa kritisoidessaan Platon esitti tyrannin mielenlaadusta teräviä huomautuksia, jotka tosin eivät täysin päde enää modernin ajan tyranneihin. Platonin mukaan tyrannit olivat paitsi luonteeltaan alhaisia myös onnettomia ihmisiä, jotka olivat valtansa vankeja¹. Nykyään tiedämme, että monet diktaattorit ovat pikemminkin huumantunteet vallasta ja sen tuomista eduista.

Lyhyesti määriteltynä diktatuuri on itsenäisen valtion omaksuma poliittinen järjestelmä, jossa valta on yhden ihmisen, ryhmän tai hyvin rajoitetun joukon käsissä. Siinä ei onnistuta luomaan demokraattista järjestelmää tai siitä luovutaan jostain muusta syystä. Diktatuurissa valta ei ole läpinäkyvää, ja sen kritisointi on estetty. Diktatuurit pyrkivät itse päättämään kestonsa, eikä niissä järjestetä vapaita ja avoimia vaaleja, jos vaaleja lainkaan. Diktatuurin tavoitteena on useimmiten olla pysyvä yhteiskunnallinen järjestys. Sen tiedonvälitystä valvotaan ja rajoitetaan, koulutus on hallinnon määrittelemää ja kansalaisvapaudet ovat puutteelliset. Diktatuurissa vallan

varmistaa yleensä armeija tai poliisi, jotka ovat valtaapitävien valvonnassa. Valtaapitäviä edustaa yksi puolue tai liike, ja sen johtajan valta on monesti absoluuttinen. Vaikka diktatuuri voi olla luonteeltaan kollektiivinen, se profiloituu usein yhteen johtohahmoon, diktaattoriin.

Diktatuurissa oppositiolla ei ole todellisia vaikutusmahdollisuuksia, ja sen toimintaa rajoitetaan lainsäädännöllä tai turvallisuuselinten taholta. Diktatuurin oikeusjärjestys edustaa pikemmin valtaapitävän tahon haluja kuin kansan tahtoa. Diktatuuriin kuuluu myös koulutuksen, tieteen ja tiedotusvälineiden hallinta. Useimmat diktatuurit ovat olleet nationalistisia ja militaristisia.

Diktatuurissa vallan varmistaminen tapahtuu viime kädessä väkivaltaisesti. Yhteiskuntatieteilijä Max Weber liitti kansallisvaltioiden muotoutumisen väkivaltamonopolin syntymiseen. Kansallisvaltio keskitti syntyessään aiemmin hajallaan olleet väkivaltakoneiston osat yksiin käsiin, valtiovallan hallintaan. Tämä väkivaltakoneisto piti yllä sisäistä järjestystä ja puolustautui ulkoisia vihollisia vastaan. Myös modernissa valtiossa keskitetty vallankäyttö on pohjimmiltaan riippuvainen väkivaltamonopolista, jota järjestäytynyt yhteiskunta pitää hallussaan eri instituutioiden kautta. Diktatuurissa tämä väkivaltakoneisto keskittyy vielä kapeammalle alalle ja harvempien käsiin, jolloin valtiosta tulee autoritaarinen tai totalitaarinen, eikä väkivaltaa ja sen merkkejä tällöin ole edes tarpeen kätkeä instituutioiden taakse.

Lähes poikkeuksetta diktatuuriin kuuluu diktaattorin ympärille rakennettu johtajakultti. Se saattaa olla mukana heti alussa, kuten Adolf Hitlerin Saksassa tai Benito Mussolinin Italiassa, tai sitten se kehittyy vähitellen, kuten Josif Stalinin Neuvostoliitossa tai Mengistu Haile Mariamin Etiopiassa. Periaatteessa totalitaarinen valtio voi toimia ilman näkyvää johtajaakin, kuten kävi Pol Potin Kambodžassa, mutta myös tällöin johtajalla on erityisasema, jollei muuta niin poikkeuksellisen näkymättömyytensä kautta, joka tekee hänestä aaveen kaltaisen myyttisen hahmon. Diktaattorin persoonallinen panos on samalla epäinhimillinen mutta myös inhimillinen mauste tukahduttavassa hallinnossa. Epäinhimillinen siten, että johtajaa eivät ohjaa oikeudenmukaisuuden ja yhdenvertaisuuden ihanteet – hän on toisten yläpuolella ja tekee mitä haluaa. Inhimillinen siten, että johtaja antaa itsestään pieniä murusia kansalle, jotta he voivat tuntea yhteenkuuluvuutta hänen kanssaan.

Historian esikuvat

Diktatuurin käsite on laaja, koska yksinvaltiaita on ollut ammoisista ajoista lähtien. Erotuksena useimmista modernin ajan diktaattoreista syntyperä oli pitkään keskeinen edellytys diktaattorin asemalle. Vuosituhansien ajan valta periytyi isältä, tai sitten valtaan noustiin sotajoukkojen avulla ja perustettiin uusi hallitsijasuku. Faaraoiden, keisareiden ja kuninkaiden valta oli sekin useimmiten diktatorista. Myös he juonittelivat, vehkeilivät, manipuloivat ja liittoutuivat. Joskus heidät syrjäytettiin vallankaappauksen tai salamurhan seurauksena. Näiden muinaisten monarkkisten diktaattorien nykyaikaisina jäänteinä voisi pitää joidenkin arabimaiden hallitsijoita, jotka paitsi perivät valtansa myös käyttivät sitä.

Maailmanhistoriasta löytyy modernin ajan diktaattoreille joitakin erityisen merkittäviä edelläkävijöitä. Yksi varhaisimmista oli Julius Caesar (100 eaa. – 44 eaa.), jota on joskus pidetty esimerkkinä hyvästä diktaattorista. Hän kieltämättä teki merkittäviä uudistuksia ja eheytti sisällissodan runteleman valtakunnan. Julius Caesar julisti itsensä ”ikuiseksi diktaattoriksi”, mutta joutui valtansa menettämistä pelkäävien senaattorien salamurhan uhriksi. Hänen loppunsa eliitin pettämänä oli tuleville diktaattoreille opettavainen ja varoittava esimerkki.

Diktatuurin alku on erityisen kriittistä ja usein kaoottista aikaa ennen kuin diktaattori on kerännyt ympärilleen luotettavan eliitin ja varmistanut valtansa². Se on myös esimerkki diktaattorin ainaisesta ongelmasta, eli kuinka kahmia mahdollisimman paljon valtaa mutta pitää samalla muut, erityisesti eliitti, tyytyväisenä tai ainakin kurissa.

Koko diktaattorin käsite polveutuu itse asiassa Rooman valtakunnan ajoilta. Sana *dictator* tarkoittaa latinaksi sanelijaa. Antiikin Roomassa, sen ”tasavaltalaisessa” vaiheessa, senaatti saattoi antaa jollekin vahvalle henkilölle poikkeusvaltuudet jakaa suoria käskyjä kaikille, jos valtiota uhkasi jokin poikkeuksellinen kriisi tai hätä. Tavallisesti diktaattori luopui valtaoikeuksistaan tilanteen rauhoituttua. Caesar uhmasi tätä käytäntöä eli toimi kuten useimmat modernin ajan diktaattorit ovat tehneet. He eivät vallan saatuaan ole siitä luopuneet kuin ehdottoman pakon edessä.

Toinen tunnettu edelläkävijä oli Oliver Cromwell (1599–1658), joka kukisti Englannin kuningas Kaarle II:n ja lopetti maan monarkian omaksi elinajakseen. Cromwell hajotti parlamentin ja hallitsi itsevaltaisena sotilas-

diktaattorina kuolemaansa saakka. Tulkinnat Cromwellin persoonasta ja valtakaudesta ovat olleet hyvin ristiriitaisia, varsinkin kun Englannin ulkopolitiittinen asema hänen aikanaan selvästi vahvistui. Cromwellin tavoin myös monien myöhempien diktaattorien jälkeensä jättämää perintöä on tulkittu hyvin ristiriitaisesti.

Kolmantena erityisen merkittävänä esikuvana diktaattoreille voidaan pitää Napoleon Bonapartea, joka nousi Ranskan keisariksi vallankumouksen jälkeisessä kaaoksessa. Hänen jälkeensä on tullut monia muitakin, jotka ovat nousseet valtaan sekasorron keskeltä palauttamaan järjestystä. Napoleonin tavoin myös monet muut diktaattorit ovat haaveilleet imperiumista ja päätyneet yliarvioimaan omat voimansa. Se, että diktaattori yliarvioi voimansa, ei sinänsä ole ihmeellistä. Myös tavalliset ihmiset uskovat välillä pystyvänsä ihmetekoihin. Enemmän voisi kysyä, mistä kumpuaa muiden ihmisten diktaattoria kohtaan tuntema uskollisuus ja luottamus. Onko ihmisillä suuri kollektiivinen kaipuu johtajaan, joka kaitsee heitä ja päättää heidän puolestaan? Vai onko mukautuvaisuuden voima niin suuri, että ihmiset sen tähden toimivat joukkona diktaattorin hyväksi?

Kaikkien kolmen edellä mainitun diktaattorin valtaannousua yhdisti edeltäneen yhteiskunnan kriisi. Jonkinlainen yhteiskunnallinen sekaannus tai murroskohta, jolloin vanha valta on murentumassa sisäisen tai ulkoisen paineen alla, on monesti myöhemminkin edeltänyt diktaattorien nousua. Tällöin valtion lailliset instituutiot ovat menettäneet kunnioituksensa niiden kansalaisten silmissä, jotka vaativat äkillistä muutosta ja odottavat vahvaa johtajaa, joka korjaa vääryydet ja johdattaa maan parempaan tulevaisuuteen.

Monet diktaattorit ovat päässeet valtaan vallankumouksen jälkeen, välittömästi tai pienellä viiveellä peesattuaan vallankumousjohtajan takana. Joillakin kyse on ollut enemmän vastavallankumouksesta. Jotkut vahvat miehet ovat kaapanneet vallan maan itsenäistymisen jälkimainingeissa tai peräti johtaneet maata itsenäistymisprosessissa. Tällöin diktaattori on saanut lähes aina sitkeästi loistavan sädekehän. Jotkut ovat nousseet valtaan taloudellisen laman ja poliittisen kriisin keskeltä tuoreena miehenä kansankunnan pelastajaksi. Ja kun he ovat palauttaneet järjestyksen, he ovat saattaneet pyhittää sillä oman valtansa. On voinut käydä myös niin, että demokraattisesti valittu mies on paisuttanut kautensa aikana sellaisen kriisi tai uhan, että hänet on ollut valittava uudestaan, vaikka poikkeuslain kautta. Valtansa isiltään perineet eivät tietenkään tarvitse kriisiä, vallankumousta tai muuta murrosta.

Kenties kriisin tai sen uhan aiheuttama epävarmuus ja pelko yhdistettynä ikiaikaiseen vahvan johtajan kaipuuseen ja ihmisten tarpeeseen mukautua joukon mielipiteeseen saa ihmiset nostamaan valtaan miehiä, jotka monessa mielessä ovat enemmänkin keskinkertaisuuksia – ja siten sellaisia, joissa lauma voi nähdä oman kuvansa. Vahvaa johtajaa on kaivattu myös demokraattisissa valtioissa ja vakaisissa oloissa. Sellaista tarvitaan niin alemmalla tasolla kuin valtion johdossa. Vahvalla johtajalla on kysyntää niin puolueissa, järjestöissä, työpaikoilla kuin taloyhtiön hallituksessa. Diktaattorit ovat vain yksittäistapauksia vahvoista ihmisistä, jotka haluavat valtaa ja vetävät ihmisiä puoleensa.

Caesarin, Cromwellin ja Napoleonin kaltaisilla henkilöillä ei ollut syn-typeränsä tuomaa legitimizeettiä valtaansa kuten monilla heidän aikalais-hallitsijoillaan. He perustivat valtansa osittain omien henkilökohtaisten kykyjensä ja karismansa varaan. Heillä kaikilla oli poliittista pelisilmää, mutta ennen kaikkea he olivat erinomaisia sodanjohdajia ja organisaattoreita. Myös modernin ajan diktaattorit ovat monesti käyttäneet valtaan nousussa hyväkseen väkivaltakoneistoaan, mutta monet ovat nousseet valtaan pelkän poliittisen pelin avulla ja pysyneet siinä poliittisten kykyjensä ja henkilökohtaisten ominaisuuksiensa ansiosta. Modernin ajan diktaattorit ovat joutuneet taistelemaan tiensä huipulle ainakin jossain määrin monimutkaisemmassa maailmassa, mistä syystä valta on ajoittain ajautunut myös hyvin epätodennäköisten diktaattorien käsiin.

Ratkaiseva vaihe modernin ajan diktaattorien nousussa oli ensimmäinen maailmansota, jonka jälkeen monet Euroopan monarkioista luhistuiivat. Venäjällä tapahtui vallankumous, mikä taas synnytti vastavallankumouksellisen reaktion muualla. Vaikka esimerkiksi Britanniassa traditionaalinen valta piti pintansa, ei mikään ollut ennallaan. Ideologiat kamppailivat masojen kannatuksesta ja ihmisten sieluista. Häviäjien katkeruus, voittajien armottomuus, yläluokan pelko, keskiluokan epävarmuus, työväestön viha ja kaikkien yhteistyökyvyttömyys raivasivat tietä diktaattoreille. Taloudellinen lama horjutti kehittymättömiä demokratioita ja pintapuolista liberalismia ajaen poliittisia ryhmiä kohti äärimmäisyyksiä. Tästä maaperästä nousivat ensimmäiset modernit diktaattorit sodan jälkeiseen Eurooppaan. Toisen maailmansodan jälkeen ovet aukesivat heille myös muualla maailmassa.

Vielä kylmän sodan päättyessä jotkut liputtivat liberaalikapitalismin lopullista voittoa, mutta viime vuodet ovat osoittaneet, että se on hyvien aikojen järjestelmä, johon ihmiset uskovat niin kauan, kun pitävät sitä

itselleen hyödyllisenä. Kuten 1900-luvun alussa, kovia keinoja ja vahvaa johtajaa kaivataan, kun asiat alkavat mennä huonosti. Eikä asioiden edes tarvitse mennä huonosti. Riittää, että ihmismassat tuntevat riittävästi pelkoa ja uhkaa, joita vastaan vahva johtaja tarjoaa turvaa ja jatkuvuutta.

Autoritarismia ja totalitarismia

Diktatuuri samastetaan yleisesti autoritarismiin, ja diktatuurin yhteydessä puhutaan joskus myös totalitarismista. Diktatuurista käytetään arkisemmissä yhteyksissä myös nimityksiä tyrannia, yksinvaltius tai despotia. Tutkijat ovat usein samastaneet diktatuurin ja autoritaarisen järjestelmän, mutta autoritarismin ja totalitarismin välillä on puolestaan nähty eroja.

Hannah Arendt kuvaa teoksessaan *Totalitarismin synty* (1951), kuinka totalitaarinen yhteiskunta pyrkii muuttamaan ihmisen luonteen pakottamalla hänet omaksumaan valmiin mallin ihmisen elinkaaresta ja tehtävistä. Totalitaarinen yhteiskunta pyrkii tasapäistämään ja tasa-arvoistamaan ihmiset pakolla riisumalla heiltä aiempien järjestelmien, kuten perheen, roolit. Ihmisestä tulee totalitaristisessa järjestelmässä ”vapaa” uskonnosta, tavoista, yhteiskuntaluokasta tai suvustaan. Toki tällainen ihmisen persoonastaan riisuminen on käytännössä ollut vain tavoite, sillä natsi-Saksassakin yhteiskuntaluokat säilyivät ja perhe piti asemansa. Myös Stalinin Neuvostoliitossa oli omat, kommunistisen järjestelmän ulkopuoliset alueensa. Arendtin totalitaarisille yhteiskunnille asettama ehto – kansanjoukkojen organisointi luokkien ja eturyhmien sijaan – on vaikea toteuttaa varsinkaan kovin kehittymättömissä oloissa. Myös Arendt myöntää, että edes Mussolinin Italia ei ollut totalitaarinen yhteiskunta, vaan ainoastaan yhden puolueen diktatuuri.

Hitlerin ja Stalinin totalitaariset valtiot eivät toimineet mallina tulevaisuudelle, vaikka niiden pohjalta on kehitelty erilaisia dystopioita kaiken määrävistä ja kaikkea kontrolloivista yhteiskunnista. Tällä hetkellä totalitaarisimpana valtiona voidaan pitää Pohjois-Koreaa, jossa on yhtenäinen valtioideologia, kattava kontrollikoneisto ja jossa ihmiset luokitellaan kolmeen kategoriaan heidän asemansa mukaan. Jotkin islamilaiset valtiot ovat myös onnistuneet kehittymään varsin totalitaarisiksi käyttämällä islamia valtion ideologian korvikkeena.

Suurin osa toisen maailmansodan jälkeisistä diktatuureista eivät ole olleet erityisen totalitaarisia siinä mielessä, että niissä olisi ollut monoliittinen valtiollinen ideologia tai niissä olisi pyritty ihmisen identiteetin järjestelmälliseen muokkaamiseen. Varsinkin kommunististen maiden joukkoromahduksen jälkeen autoritaaristen valtioiden ideologia on usein perustunut löyhään nationalismiin ja kansalaisvapauksien tukahduttamiseen. Talouden suhteen useimmat maat ovat harjoittaneet vapaata markkinataloutta, ja pääoman edut on turvattu kovin ottein. Viime vuosikymmenien merkittävä muutos on ollut perinteisen autoritarismin yhdistäminen liberaalikapitalistiseen talousjärjestykseen. Augusto Pinochetin Chilen voidaan katsoa avanneen suunnan tähän toisaalla, Deng Xiaopingin Kiinan toisaalla.

Carl Friedrich ja Zbigniew Brzezinski esittävät kirjassaan *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (1956) kuusi totalitarismia määrittävää piirrettä: virallisen ideologian toimeenpano, yksipuoluejärjestelmä, puolueen hallitsemat joukkotiedotusvälineet, puolueen hallitsemat asevoimat, keskitetty talousjärjestelmä ja kansalaisia valvova salainen poliisi³. Nämäkin määritelmät sopivat totalitarismiin, mutta eivät aivan sellaisenaan persoonallisiin diktatuureihin. Joillakin diktaattoreilla ei ollut kummoista ideologiaa, eivätkä kaikki keskittäneet talousjärjestelmänsä. Ideologian olemassaoloa on joskus pidetty seikkana, joka erottaa totalitaariset diktatuurit autoritaarisista. Joillekin diktaattoreille avoin markkinatalous on kelvannut, kunhan he ovat saaneet siitä osansa. Puolue on ollut keskeinen apuväline monille, mutta ei kaikille diktaattoreille.

Juan Linzin mukaan totalitarismi saa alkunsa ideologioiden ja luokkien konfliktista. Fasismiin hän näki vastareaktion kapitalismin leviämislle. Tosin monet ovat nähneet sen vastavallankumouksellisenä voimana sosialismille ja kommunismille. Linz erotti toisistaan totalitaariset ja autoritaariset hallinnot. Edellisissä massoja pyritään mobilisoimaan, valtaa käytetään terrorin avulla ja ideologia on tärkeällä sijalla, kuten myös johtaja, puolue ja salainen poliisi. Linz mukaan totalitarismissa pyritään sosiaaliseen kumoukseen ja koko ihmisluonnon muuttamiseen, minkä vuoksi totalitaristinen valtiokoneisto pyrkii kontrolloimaan kaikkea. Autoritarismissa kaikki edellä mainitut asiat esiintyvät lievempänä ja massojen mobilisoin suhteen päinvastaisena, eli ihmiset pyritään passivoimaan politiikan suhteen⁴. Autoritaarisille diktatuureille ideologiaksi on monesti riittänyt nationalismi ja militarismi, joita on tuettu esimerkiksi lisäämällä etnisten tai uskonnollisten ryhmien jakoa ja vihapitoa.

Historian esimerkit ovat osoittaneet, että diktatuurit ovat aina väistämättä autoritaarisia, mutta harvemmin totalitaarisia, ainakaan muuten kuin osittain. Varsinkin järjestäytymättömiä yhteiskuntia voi hallita ilman totalitaarista koneistoa. Riittää, että diktaattori pitää otteessaan armeijan, poliisin ja eliitin. Ei ole myöskään välttämätöntä tai monesti edes järkevää painostaa liian laajoja kansanjoukkoja – diktaattorille riittää hänen näkyvien vastustajiensa vainoaminen. Näin tekivät muun muassa Espanjan Francisco Franco ja Portugalin António de Oliveira Salazar pysyen vallassa vuosikymmeniä. Sallimalla näennäisen opposition toiminnan voi myös houkuttaa vastustajia esille kätköistään. Joskus diktaattori ei tarvitse avukseen edes organisoitua puoluekoneistoa. Esimerkiksi monet afrikkalaiset diktaattorit ovat hallinneet ilman kummoistakaan puoluetta. Yhdeksi totalitarismin ja diktatuurin eroksi voidaan katsoa suhde vainoon ja terroriin. Totalitarismissa kuka tahansa saattaa olla potentiaalinen vihollinen ja tulla pidätetyksi, kun tavallisessa diktatuurissa vaino keskittyy todellisiin vastustajiin.

Edes Euroopassa monet diktatuurit eivät ole olleet erityisen totalitaarisia. Mussolinin Italiassa ja Francon Espanjassa tiukasta kurista huolimatta ihmisille jätettiin henkilökohtaisia vapauksia politiikan ulkopuolella. Totalitarismi sopii parhaiten kuvaamaan Hitlerin Saksaa ja Stalinin Neuvostoliittoa, eli siis pientä osaa diktatuureista. Edes Hitler ja Stalin eivät pystyneet muuttamaan yhteiskuntiaan täysin totalitaarisiksi. Totalitarismi on enemmän ideaalityyppi ja kauhukuva kaikkivaltiaasta diktatorisesta koneistosta kuin määritelmä todellisuudesta.

Monimuotoiset diktatuurit

Karkeasti ottaen diktatuurit voidaan jakaa persoonallisiin ja monarkkisiin diktatuureihin sekä sotilas- ja yksipuoluediktatuureihin. Diktatuurit voivat tietenkin olla, ja usein myös ovat, yhdistelmä näitä kaikkia.

Persoonallisella diktatuurilla tarkoitetaan valtiota, jossa valta on selkeästi keskittynyt yhdelle ihmiselle. Näissä diktatuureissa johtaja sanelee politiikan päälinjat, hänen karismallaan on erityinen merkitys ja niissä on usein pitkälle kehittynyt henkilökultti. Nämä yksilöt ovat henkilökohtaisella panoksellaan muuttaneet maansa ja jossain tapauksissa maanosan tai koko maailman historiaa.

Eri lajien rajat ovat epämääräiset, mutta yleisesti voidaan sanoa, että sotilasdiktatuurit ovat kaikkein lyhytikäisimpiä, persoonalliset diktatuurit pitkäikäisempiä ja yhden puolueen diktatuurit kaikkein kestävimpiä⁵. Kyse on tietenkin jossain määrin näkökulmasta. Jotkut diktaattorit ovat hallinneet vain päiviä, eikä heitä välttämättä lasketa persoonallisten diktaattorien joukkoon valtakautensa lyhyden takia. Vähitellen harvenevien monarkkisten diktatuurien ikää on vaikea verrata muihin, koska asia riippuu suuressa määrin hallitsijan terveydestä.

Puoluediktatuurien kestävyys on syynsä. Puolue tietenkin hajauttaa valtaansa ja perustaa varmimmin kansaa yhdistäviä instituutiota. Jos armeija on alistettu puolueen työkaluksi, kuten Neuvostoliitossa, Kiinassa ja Pohjois-Koreassa, voi puolue pysyä vallassa usean puheenjohtajan ajan. Joskus ei tarvita yhtä ylittämätöntä diktaattoria pitämään diktaturia yllä, jos jokin puolue on onnistunut institutionalisoimaan itsensä valtion hoitajaksi ja samastamaan itsensä maan itsenäisyyteen, yhtenäisyyteen ja tulevaisuuteen. Myös joissakin Itä-Euroopan kommunistimaissa puoluejohtajaa vaihdettiin ilman henkilökultin pystyttämistä. Monissa tapauksissa henkilökultin rakentanut diktaattori jättää maalleen perinnöksi maltillisemmän puoluediktatuurin, kuten Mao Zedong teki Kiinassa ja Gamal Abdel Nasser Egyptissä. Toisinaan maassa saattaa jopa olla demokraattinen julkisivu, mutta oppositiolla ei käytännössä ole tilaa toimia eikä näkyvyyttä tiedotusvälineissä.

Myös sotilasdiktatuurien lyhytikäisyyteen on selvät syyt. Monet sotilasdiktatuurit on pystytetty siviilivallan jouduttua kriisiin tai kun maan armeija ei ole hyväksynyt siviilien johtamistapaa. Sotilasdiktatuurit voidaan jakaa kahteen luokkaan: ensinnäkin niihin, jotka pyrkivät lisäämään valtaansa ilman aikomustakaan luopua siitä, ja toiseksi niihin, jotka pyrkivät vain palauttamaan järjestyksen ja vetäytyvät sitten. Sotilasdiktatuurit saattavat olla joskus luonteeltaan jopa positiivisia, kuten Portugalin neilikkavallankumouksessa. Mutta monilla sotilasdiktatuureilla on yhtä lailla taipumus pidentää ikäänsä syystä tai toisesta. Indonesian kenraali Suharto suunnitteli todennäköisesti alusta alkaen hallitsevansa kuolemaansa saakka. Chilen Pinochetilla ei myöskään ollut erityistä kiirettä palata siviilivaltaan. Varmimmin sotilashallinto kaatuu hävityn sodan ja sotilaskunnian kautta, kuten kävi Argentiinassa Falklandin sodan jälkeen.

Joissakin diktatuureissa armeijan valta on ollut niin kollektiivinen, että persoonallisesta diktatuurista ei ole voinut edes puhua. Sotilaiden valta on myös alusta pitäen suunniteltu väliaikaiseksi. Toisinaan sotilashallitus ottaa

vallan hetkeksi ja palauttaa sen siviileille siirtymäajan jälkeen. Näin on käynyt monesti esimerkiksi Latinalaisessa Amerikassa ja Turkissa. Aluksi kollektiivisesta juntasta voi myös nousta täysverinen diktaattori vähitellen, kuten kävi Pinochetin tapauksessa, tai juntan sisäisessä vallankaappauksessa, kuten Etiopian Mengistun kohdalla. Joskus juntan johtohahmo saattaa vaihtua kesken kaiken, jopa melko tiheään. Näin kävi muun muassa Argentiinan sotilasjuntan hallitessa 1970- ja 1980-luvulla, samoin Brasilian juntan hallitessa 1960- ja 1970-luvulla.

Tilastojen mukaan sotilasdiktaattorin syrjäyttää huomattavan usein toinen sotilasdiktaattori⁶. Monesti sotilasdiktatuurien taloudellinen kehitys kääntyy ennemmin tai myöhemmin heikoksi, ja sotilashallinnon suosio laskee. Kaikkein pitkäikäisimmät sotilasdiktaattorit, kuten Haji Muhammed Suharto ja Franco, ovat paitsi liittäneet maan kohtalon omaan persoonaansa myös sopivassa määrin antaneet monimutkaisemmat asiat siviilien hoidettavaksi.

Tässä kirjassa esiin nousevat Franco, Pinochet, Nasser, Hafez al-Assad, Muammar Gaddafi ja Idi Amin, eli varsin monta ammattisotilasta. He olivat kuitenkin paljon enemmän. He nojasivat armeijaan, kuten moni muukin, mutta perustivat sen pohjalta persoonaansa perustuvan diktatuurin. Siten kukin heistä saavutti maassaan aseman, jota ei voinut verrata sotilasjuntan kollektiiviseen johtoon. Franco oli taskunpohjia myöten sotilas, mutta samalla myös elinikäinen johtaja henkilökohtaisen asemansa ansiosta.

Johtajan esiintyminen univormussa ei tee sotilasdiktaattoria, eikä univormusta luopuminen toisaalta lopeta sitä. Univormun julkisena asuna puki päälleen Stalin, jolla ei ollut sotilaskoulutusta, ja sen on riisunut pysyvästi Nasser, joka oli ammattiupseeri. Salazar oli siviili, mutta hänen valtakautensa nojasi varsinkin aluksi erityisen paljon armeijaan, joka oli nujertanut tasavallan. Sotilasdiktatuurin raja on siis häilyvä.

Persoonalliset diktatuurit ovat todennäköisemmin niitä, jotka ryhtyvät sotaan naapureitaan vastaan, korruptoituvat läpikotaisin ja vajoavat puhtaaseen mielivaltaan. Ne myös todennäköisimmin kieltäytyvät kansainvälisestä yhteistyöstä ja neuvottelevat vain muiden valtiojohtajien kanssa, jos niidenkään. Persoonalliset diktatuurit myös todennäköisimmin kaatuvat rysähtäen äkillisesti, ja sen tähden valtioiden eheyttäminen ja demokratisoiminen diktatuurin jälkeen on erityisen vaikeaa⁷. Persoonallisiin diktatuureihin kuuluu lähes aina yksipuoluejärjestelmä. Maan johtaja on myös puolueen johtaja, eikä muita puolueita sallita. Vaihtoehto on se,

että puolueita ei ylipäätään ole ja diktaattori johtaa kansaa ”suoraan” tai armeijan ja poliisin välityksellä, kuten Gaddafin Libyassa.

Yksipuoluediktatuuri voi myös olla olemassa ilman persoonallista johtajaa, kuten oli monissa kommunistisissa maissa. Toisen maailmansodan jälkeen Neuvostoliitossa ei ollut enää yhtä vahvaa johtajaa kuin Stalin, vaikka valta oli hyvin keskitetty. Valta oli kuitenkin enemmän politbyroon jäsenten muodostamalla puolue-eliitillä, eli voidaan puhua enemmän oligarkiasta. Samoin oli asianlaita useissa Neuvostoliiton Itä-Euroopan satelliiteissa, joissa harmaa puolue-eliitti hallitsi. Valta oli kuitenkin niin keskittynyt, että kommunistipuolueen johtajasta saattoi kehittyä täysivertainen persoonallinen diktaattori, kuten Albanian Enver Hoxhasta, Jugoslavian Josip Broz Titosta ja Romanian Nicolae Ceaușescusta. Viimeksi mainittu suunnitteli jo kommunistista dynastiaa.

On syytä muistaa, että kommunistiset maat eivät olleet ainoita yksipuoluediktatuureja. Esimerkiksi Taiwan oli Kuomintang-puolueen hallussa puoli vuosisataa 1949–2000, Meksikossa Institutionaalinen vallankumouspuolue hallitsi vielä kauemmin 1929–2000 ja Malesiaa on vuodesta 1957 lähtien johtanut Malaijien kansallinen yhtenäisyyspuolue. Taiwan on näistä selkeimmin rajatapaus, koska Tsiang Kai-šek oli puolueen vahva mies vuodesta 1949 kuolemaansa 1975 saakka.

Monarkkinen diktatuuri on yleensä ollut enemmän vanhan yhteiskuntajärjestyksen kärjistynyt muoto kuin modernin yhteiskunnan vaihtoehto demokratialle. Poikkeuksena mainittakoon Keski-Afrikan Jean-Bedél Bokassa, jonka lyhytaikainen monarkia oli teatraalisuudessaan lähes vallankumouksellinen. Useimmat perinnölliset hallitsijasuvut laimenivat 1900-luvulla perustuslailliseksi monarkioiksi, joissa hallitsijan asema on muodollinen tai ainakin monarkki joutuu ottamaan parlamentaarisen järjestelmän huomioon. Nykyaikana monarkistisia diktatuureja on lähinnä vain arabimaissa. Myös Swazimaassa ja Bruneissa monarkiaan liittyy poliittinen johtajuus. Mutta näilläkin monarkioilla on huomattavia eroja. Arabimaissa diktatuuri on enemmän suvun ja hallitsijaperheen harjoittamaa kollektiivista valtaa, kun taas Swazimaassa ja Bruneissa monarkki yksin tekee päätökset. Marokossa kuninkaan asema on sidottu uskontoon erityisen tiukalla siteellä. Hänen nimittäin uskotaan polveutuvan suoraan profeetta Muhammadista ja olevan Jumalan nimittämä.

On myös muistettava, että raja demokraattisen ja autoritaarisen valtion välillä voi olla epämääräinen. Voidaan puhua ”hybridisistä” valtioista⁸.

Demokraattisten maiden paremmalla talousmenestyksellä lienee osasy siihen, että diktatuurit yhä enenevässä määrin järjestävät vaaleja ja matkivat muutenkin demokratian muotoja, vaikka eivät halua todellista vallanjakoa. Massat voidaan päästää vaaliurnille, jos ehdokkaat on etukäteen valikoitu tai media on valtaapitävien hallinnassa. Putinin Venäjä on kehittymässä puhtaaksi diktatuuriksi, vaikka vielä toistaiseksi jonkinlainen demokraattinen kulissi on säilytetty.

Diktaattorin valovoima

Diktatuuri tarvitsee hohtoa, loistoa ja voimaa. Jotain, mitä tavallinen poliitikko ei kykene antamaan, mutta jonka maaginen ja poliittisen kulttuurin yläpuolella liitävä pelastaja voi saada aikaan. Esimerkiksi Fidel Castron Kuubassa elämä oli ankaraa, mutta johtajan karisma ja lumovoima sallivat hänen hallita elämänsä loppuun. Hitlerin käsittämätön vetovoima sai taas Saksan kansan jatkamaan käytännössä ajat sitten hävittyä sotaa vielä muutamän päivän johtajan kuoleman jälkeen. Mao johti Kiinaa katastrofista toiseen, mutta silti häntä kunnioitetaan edelleen. Monet diktaattorit ovat kotimaissaan edelleen arvostettuja ja jopa kaivattuja hahmoja.

Henkilökultin luominen on keskeisiä asioita, jotka erottavat modernin diktatuurin traditionaalisesta monarkiasta sekä persoonallisen diktatuurin kasvottomasta puoluediktatuurista. Diktaattori on aina kansalleen jonkinlainen siloteltu ja vääristelty kuva, illuusio, jonka uskotaan vastaavan heidän toiveitaan. Johtajasta luodaan ihannekuva, mutta kuvan laatu ja rakenne voi olla hyvin erilainen valtiosta riippuen. Kultin vahvuus on vaihdellut Maon ja Rafael Trujillon suoranaisesta despotismista Salazarin ja Pol Potin näennäisen näkymättömään hallintaan. Joidenkin diktaattorien ympärille muotoillaan lähes messiaaninen mytologia, tai ainakin heistä tehdään myyttinen hahmo kansallisten legendojen joukkoon. Kaikkein pisimmälle viedyissä mytologisoinneissa johtajan ympärille liitetään erilaisia suuria tapahtumia, joista jotkut ovat jopa yliluonnollisia. Esimerkiksi Kim Jong-ilin syntymään ja elämään on liitetty erilaisia ihmeitä ja enteitä, aivan kuten hänen isänsäkin. Joihinkin Latinalaisen Amerikan johtajiin on liitetty ihmetekoa ja mystisiä tapahtumia⁹.

Kaikki eivät todellakaan ole rakastaneet parrasvaloja henkilöpalvonnasta huolimatta. Stalin seisoi terassilla ottamassa paraateja vastaan, mutta ohjaili

asioita mieluummin kulissien takana. Myös jotkut muut, kuten Salazar ja Hafez al-Assad, ovat turvautuneet matalampaan julkiseen profiiliin. Näkymättömyys saattaa olla jopa hyvin konkreettista, sillä Pol Potista ei pitkään ollut virallisia kuvia. Diktaattori voi joskus olla vailla minkäänlaista karismaa, jos hän nousee myyräntyöllä toisen johtajan selän takaa ja nappaa vallan näennäisen yllättäen. Tällöin hän ottaa valmiiksi lämmitetyn valtaistuimen ja kuuliaiset alamaiset, kuten esimerkiksi Ceaușescun tapauksessa tapahtui. Ceaușescun yritys luoda henkilökultti mitättömän persoonallisuutensa ympärille johti groteskeihin tuloksiin.

Muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta valtaan kiipeävällä johtajalla on oltava omaa, sisäsyntyistä magnetismia ja karismaa, joka heijastuu hänen puheistaan, teoistaan ja kuvistaan. Max Weber käsitteli karisman poliittista merkitystä jo ennen modernien diktaattorien kulta-aikaa. Diktaattorit todennäköisesti tunsivat Weberin vielä huonommin kuin Machiavellin, mutta heistä juonikkaimmat olisivat varmasti pitäneet lukemastaan.

Weber ei ehtinyt nähdä Mussolinin tai Hitlerin nousua eikä pitänyt karismaattista johtajuutta täysin negatiivisena. Hän tarkasteli karismaa ennen kaikkea sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä, mutta tiedosti sen psykologisen ulottuvuuden ensisijaisuuden. Weberin mukaan karisma koskettaa ihmisten tunteita, mutta se ei ole täysin rationaalisesti selitettävissä. Karisma on jonkinlainen luonnonlahja, jolla jotkut yksilöt erottuvat muista. Karisman käsitteellä Weber pyrki selittämään yhteiskunnallisen muutoksen dynamiikkaa, sillä karisman vaikutuksesta äkilliset yhteiskunnalliset muutokset ovat mahdollisia, kun ne yleensä tapahtuvat asteittain ja pienimuotoisesti. Karisma selittää subjektiivisten asioiden ja persoonallisen tahdon merkitystä politiikassa sen sijaan, että se olisi vain kasvotonta hallitsemista ja valtiokoneiston mekaanista toimintaa. Toisaalta karisma saatetaan liittää myös johonkin korkeampaan voimaan, joka on asettanut johtajan asemaansa. Tällöin hänen johtajuutensa nähdään jopa messiaaniset mitat täyttävänä johdatuksena¹⁰.

Weberin mukaan karismaattinen johtaja ei tarvitse ulkoista, lain tai sopimusten, oikeutusta vallalleen. Valtiota ohjaavat lait ja vanhat säännöt saatetaan jopa muokata uuteen uskoon, jotta ne sopivat johtajalle sen sijaan, että johtaja sovitautuisi lakien ja tapojen sisään. Hänellä uskotaan olevan poikkeuksellisia kykyjä, ja hän voi karismana nojalla vaatia tottelevaisuutta muiden asenteista huolimatta. Ainakin keskeisten toimijoiden on tietenkin tunnustettava johtajan karisma ja sen tuoma oikeutus, mutta saa-

vutettuaan asemansa johtaja ei ole niistä enää suoraan riippuvainen. Johtaja voi tietenkin menettää karismaansa, jos hän epäonnistuu tarpeeksi usein eikä kykene kääntämään epäonnistumisia muiden syyksi. Karismaattinen auktoriteetti onkin epävakaa, koska karismaattisen johtajan on todistettava johtajuutensa oikeutus yhä uudelleen.

Weber ei tarkoittanut karismaattisella auktoriteetilla niinkään hallitsijan näkyviä kykyjä, vaan massojen tapaa nähdä johtajansa sankarillisena pelastajana ja johdattajana. Kansa uskoo karismaattisen johtajan omaavan erityislaatuista, henkilökohtaisia ominaisuuksia, joiden kautta hänen johtajuudestaan tulee kritiikitöntä ja häneen luotetaan ehdoitta. Karismaattisilla johtajilla nähdään usein jokin suuri tehtävä tai korkeampi velvollisuus, joka heidän on täytettävä. Heitä pidetään sen tähden suurina sankareina, näkijöinä tai profeettallisina hahmoina, jotka johdattavat kansan suuruuteen. Johtajan katsotaan uhrautuvan joukkonsa puolesta. Karisma syntyy usein jonkin merkittävän tapahtuman ja tehtävän myötä, jonka johtajan uskotaan suorittaneen. Hyvin usein kyseessä on esimerkiksi kansanryhmiä yhdistävä taistelu tai kansallinen kriisi, joka murtaa perinteisen vallan ja siihen liittyvän konvention.

Vastaavasti karismaattinen johtaja asettaa kansalleen tehtävän, jonka suorittaminen on kaikkien velvollisuus. Tehtäviä voi olla useitakin, mutta ne nivoutuvat yhteen epämääräiseksi kansakunnan pelastamiseksi, oikeuden toteuttamiseksi tai vihollisen lyömiseksi. Velvollisuuden rikkominen on samalla rikos johtajaa kohtaan, joka itse uhrautuu kansan puolesta. Diktaattorilla on usein jonkinlainen messiaaninen kompleksi roolistaan pelastajana. Tämän kompleksin kautta omasta kohtalosta tulee koko kansakunnan selviytymisen ehto. Henkilökohtainen etu ja valtiolliset asiat pysyvät yhteen sidottuina loppuun saakka, kun diktaattorit itse, heidän lähipiirinsä ja mahdollisesti koko kansa uskovat valtion tulevaisuuden riippuvan johtajan kohtalosta. Tällöin mitkä tahansa diktaattorin toimet ovat oikeutettuja ja häntä koskevat uhkakuvat koskevat koko valtiota. Siten valtion ja kansan voimavarat uhrataan diktaattorin suojelemiseen. Hallitsija itse taas saattaa vilpittömästi uskoa uhrautuvansa kansan hyväksi johtamalla sitä viimeiseen hengenvetoon. Tälle ”uhraukselle” hän edellyttää vastauhrouksia niin lähipiiriin kuin kansankin keskuudesta, ja mikäli yhteistä uhrimieltä ei löydy, hallitsija voi päästää vihansa vapaasti valloilleen tai vaipua marttyyrinomaiseen katkeruuteen vastoinkäymisten sattuessa. Hyvin ominainen tapa, jolla diktaattori laahustaa hautaansa,

on vetää sinne mukanaan ympäriltään kaikki, myös oma kansansa. Lähes kaikki diktaattorit ovat osoittaneet suurta kyynisyyttä kansansa selviytymisestä heidän valtakautensa jälkeen.

Johtajan karisma on tuotava kansan tietoisuuteen. Diktaattori ei voi olla henkilökohtaisesti kaikkialla, tavata kaikkia kasvoista kasvoihin. Hänen pitää kuitenkin aina olla läsnä jotenkin – kuvina, puheena, kirjoituksina tai salaperäisenä hahmona kaiken takana. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta johtaja on näkynyt ja kuulunut. Diktaattorien puheita on toistettu sanomalehdissä, radiossa, televisiossa, yliopistoissa, kouluissa, armeijassa, kaikkialla.

Diktaattorien joukossa on virtuoosimaisia puhujia, kuten Hitler ja Castro, mutta myös änkyttävä Ceaușescu ja kimittävä Kim Jong-Il. Ulosannista huolimatta johtajan puheesta tulee pyhää liturgiaa ja virallista oppia, jota alamaisten on toistettava. Pikkujohtajat toistelevat isompien puheita myös demokratioissa. Lisäksi median kehittyminen on antanut uusia mahdollisuuksia henkilökultin luomiseksi köyhemmissäkin maissa. Esimerkiksi Pohjois-Koreassa näytetään lähinnä vain Kimien ja kommunismin saavutuksista kertovia elokuvia, joiden aikana katsojien on osoitettava suosiotaan oikeissa kohdissa. Kun isä-Kim ja poika-Kim näyttäytyvät yhtä aikaa, katsojien on nyyhkittävä liikutuksesta.

Komeus voi olla osa diktaattorin karismaa, mutta historian esimerkit osoittavat, että mitenkään välttämätöntä se ei ole. Virallisiin kuviin saadaan esille parhaat puolet, ja kansanomaisen inhimilliset viat ovat anteeksiantettavia. Monet ovat toki olleet edustavan näköisiä, kuten Hoxha, Tito, Nasser ja Juan Perón, mutta vastaesimerkkejäkin löytyy useita. Stalin oli lyhyt ja rokonarpinen mies, jonka toinen käsi oli toista pidempi. Mussolini näytti kuin keneltä tahansa keski-ikäiseltä virkamieheltä, kunnes tajusi ajaa päänsä kaljuksi ja pukeutua univormuun. Ceaușescu oli joka tavalla värittömän ja mauttoman oloinen hahmo. Duvalier taas näytti höperöltä vanhalta ukolta. Franco oli pönäkkä tärkeilijä, Idi Amin karkea kersantti ja Mao muuttui vanhetessaan yhä veltommaksi. Useimpien diktaattorien valokuvia katsellessa on vaikea uskoa Sigmund Freudia, jonka mukaan johtajan ja hänen seuraajiensa välillä on libidinaalinen side. Mutta samaan hengenvetoon on muistettava, että valta kiehtoo ihmisiä ja saa vaatimatomatkin ukot näyttämään valovoimaisilta.

Monien diktaattorien ei ole tarvinnut pahemmin paneutua pukeutumiseensa. Titossa oli hiukan keikarimaisuutta ja Gaddafi koreili värikkäillä

beduiiniviitoillaan. Useat muut ovat luultavasti tietoisesti valinneet vaateparrekseen yksinkertaisen ja toistuvan yhdistelmän, joista jotkin muodostuivat käsitteeksi oman maan ulkopuolellakin. Mao-puku on kaikkien tuntema klassikko. Castrosta tulee monille mieleen vihreä univormu, joka liittyy hänen sissitaustansa. Mobutu käytti abacosta-pukua ja väriläiskänä leopardilakkia. Nasser hylkäsi univormun ja käytti tavanomaisia pukuja, kuten myös Getúlio Vargas, Perón ja Ceaușescu, joka muistetaan ehkä parhaiten karvalakistaan. Franco ja Pinochet luottivat kenraalin univormuun. Mussolini ja Hitler siirtyivät univormuun, vaikka eivät ammattisotilaita olleetkaan. Jälkimmäinen kaihtoi kunniamerkkejä, mutta kantoi aina ensimmäisessä maailmansodassa saatua ensimmäisen luokan rautaristiä, joka oli varmasti vaikuttavampi kuin kasa kirkkaampia mitaleja. Laatu voisi korvata määrän.

Harvat diktaattorit näyttävät erityisen karismaattisilta historiankirjojen kuvissa. Joissakin heistä on ollut maskuliinista vetovoimaa, mutta kaikissa ei välttämättä sitäkään. Winston Churchill kertoi, että Stalinin saapuessa kokoushuoneeseen kaikki nousivat seisomaan kuin pakon sanelemina. Kukaan Hitlerin lähellä olleista machomiehistä ei uskaltanut sanoa hänelle mitään vastaan. Valta tuo tietenkin mukanaan lumoa sitä pelkäävien ja palvovien silmissä, mutta sen menettäminen olisi helppoa, jolleivat johtajat todella saisi aikaan valtakuntansa sisällä laajamittaista pelon, kunnioituksen, tottelemisen ja toimettomuuden ilmapiiiriä. Ulkovaltoihin heidän karismansa on harvemmin ulottunut, mutta sielläkin he ovat saattaneet herättää luottamusta ja saaneet muut tekemään virhearvioita.

Tarvittavan karisman luomiseen ei ole reseptiä. Puhekyvyn, itsevarmuuden, vakaumuksellisuuden, älyn tai ulkonäön lisäksi jokin yksittäinen seikka, kuten Hitlerin läpitunkeva jäinen katse, on lannistanut vastapuolen. Titolla oli tapana pitää kätellessä kättään hyvin lähellä ruumistaan, jolloin vastapuolen piti kurotella ja samalla hivenen kumartua tavoittaakseen sen. Stalin oli tapattamilleen vihamiehilleen kasvotusten erittäin kohtelias ja tervehti jopa Lev Trotskia sydämellisesti, kun nämä taistelivat vallasta. Mao jutusteli hyväntuulisesti sellaisten ihmisten kanssa, jotka tuli kohta nujertamaan. Harvan diktaattorin kerrotaan olleen lähipiirissään tai julkisesti työkeä tai epäkohtelias. Jopa raivokohtauksistaan kuuluisa Hitler sai pahimmat vihanpurkauksensa vain todella pahoissa paikoissa. Monesti hän oli virallisissa tapaamisissa muodollisen kohtelias, epävirallisissa illanvietoissa jopa huomaavainen.

Yksittäiset teot tai suhteet saattavat myös merkitä paljon. Jopa harmaa Ceaușescu onnistui hankkimaan itselleen tiettyä uhmakkuuden tuomaa sädekehää, kun hän asettui vastustamaan Neuvostoliiton ylivaltaa. Robert Mugabe ei varmaankaan olisi hallinnut yhtä kauan ilman vapaustaistelija-meriittejään. Epäsuositun hallituksen tai monarkin kaataminen on tuonut monille muillekin lisää arvovaltaa, jota on lisännyt selkeä henkilökohtainen erottuminen vanhasta hallinnosta. Gaddafin tapa yöpyä beduiinifeltoissa loi hänestä kuvan aavikon lapsena, joka ei kieltänyt juuriaan. Mussolinin urheilullisuus ja ilman paitaa peltotöissä poseeraaminen loivat osaltaan myyttiä johtajasta, joka on osa kansaa.

Jos karismaa tai tekoja ei ole, niitä täytyy keksiä. Tämä pätee varsinkin niihin, jotka perivät diktatuurinsa ilman omia ansioitaan. Kim Jong-il on tästä malliesimerkki. Hänen ansioluettelostaan löytyy muun muassa oopperan säveltämistä ja uskomattomia golfkierroksia. Karismaa ei ollut myöskään nuoremmassa Jean-Claude Duvalierissa tai Bašar al-Assadissa, eikä sitä heihin pystytty ulkoapäinkään luomaan. Edellisen diktatuuri kaatui, ja jälkimmäisen on suurissa vaikeuksissa.

Ylivertaisen asemansa tueksi diktaattori tarvitsee arvonimen, eräänlaisen nimikyltin erotuksena muista. Myös tässä asiassa modernin ajan diktaattorit ovat olleet hyvin erilaisia. Virallinen titteli saattaa olla hyvin lyhyt ja naseva osoituksena johtajan yksiselitteisestä asemasta. Hitler oli vain Führer ja Mussolini Duce, eli molemmat johtajia saksaksi ja italiaksi. Franco oli Caudillo, mutta hänellä oli myös sotilasarvonsa ja kolikoihin lyötiin lisäselitys, että Franco oli johtaja Jumalan armosta. Portugalin Salazar oli vain pääministeri, vaikka maassa oli myös presidentti. Monet ovat olleet yksinkertaisesti vain presidenttejä ja kohottaneet asemaansa muilla keinoin. Toki kaikki eivät kainostelleet. Ugandan Idi Amin oli virallisesti muun muassa Skotlannin viimeinen kuningas ja Brittiläisen imperiumin valloittaja. Päiväntasaajan Guinean Francisco Macías Nguema oli puolestaan Ainutkertainen ihme sekä Koulutuksen, opetuksen ja kulttuurin suurmestari. Rafael Trujillo oli muun muassa Supermies ja Kotimaan vapahtaja. Gaddafi ei ylentänyt itseään edes kenraaliksi tai ottanut virallista titteliiä, mutta epävirallisia hänellä oli sitäkin enemmän. Useimmat ovat jättäneet tittelinsä lakeijoiden keksittäviksi, ja monesti tittelit ovat laajentuneet kokonaisiksi saagoiksi johtajan urotöistä.

”Stalin oli lyhyt ja rokonarpinen mies, jonka toinen käsi oli toista pidempi. Mussolini näytti kuin keneltä tahansa keski-ikäiseltä virkamieheltä, kunnes tajusi ajaa päänsä kaljuksi ja pukeutua univormuun. Ceausescu oli joka tavalla värittömän ja mauttoman oloinen hahmo. Duvalier taas näytti höperöltä vanhalta ukolta. Franco oli pönäkkä tärkeilijä, Idi Amin karkea kersantti ja Mao muuttui vanhetessaan yhä veltommaksi.”

Kaikista ei ole diktaattoreiksi. He ovat poikkeusyksilöitä ja tietävät sen erittäin hyvin. He ovat oma ihmislajinsa, joka on muokannut maailmaa suunnattomasti ja jonka toimia on vaikea ennakoita. Eikä heidän aikansa ole vielä ohi.

Rajaton valta – Modernin ajan diktaattorit Hitleristä Kim Jong-uniin on diktaattorien ensyklopedia, joka esittelee aikamme pahimmat itsevaltiaat. Mikä heitä yhdistää, mikä erottaa ja ennen kaikkea: miten he ovat päässeet valtaan? Tarinat ovat erilaisia, mutta niiden taustalta hahmottuu yhteisiä piirteitä, jotka kertovat, mitä diktaattori on, mistä se kumpuaa ja mikä sitä pitää yllä.

